

שימו לב: בבחינה זו יש הנחיות מיוחדות.
יש לענות על השאלות על פי הנחיות אלה.

תולדות עם ישראל

לבתי ספר עצמאיים

הוראות

- א. משך הבחינה: שלוש שעות.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שלושה פרקים.
פרק ראשון – שאלות תלויות קטע
יש לענות על שאלה אחת. – 28 נקודות
פרקים שני ושלישי – בפרקים אלה יש 17 סעיפים סך הכול.
יש לענות על 12 סעיפים לבחירתכם.
לכל סעיף – 6 נקודות. – 72 נקודות
סך הכול – 100 נקודות
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: אין.

יש לכתוב במחברת הבחינה בלבד. יש לרשום "טיוטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.
כתיבת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

השאלות בשאלון זה מנוסחות בלשון רבים, אף על פי כן על כל תלמידה וכל תלמיד להשיב עליהן באופן אישי.

בהצלחה!

השאלות

פרק ראשון (28 נקודות)

ענו על אחת מן השאלות 1-2. בשאלה שבחרתם ענו על כל הסעיפים (28 נקודות).

1. המהגרים היהודים בארצות הברית

לפניכם שני קטעים העוסקים בהגירת היהודים ממזרח אירופה לארצות הברית. קראו את הקטעים וענו על הסעיפים שאחריהם.

קטע א

בשנים 1880-1924 עזבו את רוסיה כשני מיליון וחצי יהודים, בעקבות המצב הקשה שם. רובם היגרו לארצות הברית, ואילו מיעוטם בחרו לעלות לארץ-ישראל במסגרת מה שנקרא "העלייה הראשונה". מדוע פנו היהודים בהמוניהם לארצות הברית ולא לארץ-ישראל, מחוז געגועיו של העם היהודי? הסיבה העיקרית היא שארצות הברית הציעה למהגרים יתרונות רבים: קבלת זכויות מלאות, הפרדה בין דת למדינה, התפתחות כלכלית ותעסוקה רבה.

הדימוי של ארצות הברית בעיני רבים מ"פשוטי העם" במזרח אירופה בתקופה זו היה חיובי בעיקר, והוא בא לידי ביטוי בעיתונות העברית והיהודית באירופה, במכתבים אישיים ובספרות היפה. במקרים רבים תוארה ארצות הברית כארץ מלהיבה, שונה ומלאת אנרגיה. לדוגמה, בכתבות שהופיעו בעיתון "המליץ" נאמר כי בארצות הברית יש עבודה בשפע, אדמה לכל דורש וסיוע מצד הקהילה לנזקקים.

עם זאת, היו שטענו כי אומנם ארצות הברית היא פתרון זמני מהיר ונוח לקשיים של יהודי מזרח אירופה, אולם הפתרון הנכון לטווח הארוך הוא ארץ-ישראל. לדוגמה, בכתבה שפורסמה בעיתון "המליץ" ב־16 במאי 1882 נאמר: "והינה אין לכחד שהעלייה לארץ-ישראל קשה היא מן הירידה לאמריקה, שהבאים לאמריקה באים לארץ נושבת, ארץ העולה כפורחת בעצם עלומיה ואחריתה ישגה מאוד, ארץ נותנת שכר טוב לכל יגיע כפיים, מה שאין כל זה בארץ הצבי. ובכל זאת, אין ספק שמחויבים אנחנו לתת היתרון לעלייה לארץ-ישראל על הירידה לאמריקה, ובתנאי שזו תהיה עליית מצווה. אם הכוונה היא רק להושיע לאובדים ונידחים תשועה ארעית ולתת להם הנאה גופנית בלבד, הרי מצד זה טובה באמת אמריקה מארץ-ישראל".

היו גם שהתריעו מפני הסכנות לקיום היהודי שעלולות להיגרם מן ההגירה לאמריקה. כך לדוגמה בעיתון "האור" פורסמה קריאה נגד ההגירה. העורך כתב מאמר בשם "סער מתחולל", ובו טען: "גם ארץ אמריקה לא אי האושר היא לכל היהודים הבאים שמה. ורבים רבים אשר יבואו שמה ירעו וישחתו לנפשם וגם ליהודים אשר מכבר באו לגור שם". אחרים התריעו כי "חינוך הבנים ברוח היהדות לא נחשב לכולם בעיני אחינו באמריקה". רבנים רבים ראו באמריקה ארץ לא מוסרית שבה שולט הכסף והיא חסרת ערכים מוסריים.

רבנים אחרים טענו כי אומנם אמריקה צופנת בחובה סיכונים רוחניים, ואולם יש לחפש דרכים כדי להתמודד עם סיכונים אלה. כך לדוגמה אמר הרב סולובייצ'יק: "יודע אני כי המצב שם הוא לקוי, אולם יש שם אפשרות מרובה, חופש גמור, מה שאין ברוסיה, ואם יבואו שמה אנשים חרוצים, יש בידם לתקן הרבה [...] גם אני אין בדעתי ללכת שמה. טעמים ונימוקים נפשיים יש בזה ומבין אני גם אם אחרים עושים כמוני ויושבים במקומותיהם, אולם אם רצוננו לעשות את חובתנו, חובת השעה, עלינו ללכת לאמריקה, לתקן שם את היהדות ולבנות שם מקלט בטוח לעמנו ולתורתנו עד אשר נשוב לציון".

(מעובד על פי נעמי פרידמן, "ארצות הברית: דימוי ומציאות בדפי העיתונות העברית במזרח אירופה במאה ה-20 ובארץ ישראל בשנים 1917-1948", הוצאת אסיף, ת"א, 2017, עמ' 17, 19, 21, 26, 31, 50, 56, 93)

קטע ב

התפתחות החיים הקהילתיים של יהודי ארצות הברית עמדה בסימן התקרבות בין יוצאי גרמניה, המהגרים הוותיקים, המבוססים והעשירים, לבין יוצאי מזרח אירופה, החדשים והמבוססים פחות. בהתחלה עזרו יוצאי גרמניה ליוצאי מזרח אירופה מתוך פטרונות (התנשאות) כלפי עולמם הרוחני. עם הזמן פחתה תחושה זו, בין השאר מתוך תקווה שיוצאי מזרח אירופה ישתלבו באורח החיים האמריקני באופן טבעי, וזיקתם לעולם שממנו באו תלך ותיחלש. ואכן יהודי מזרח אירופה עברו תהליך של אמריקניזציה והתרחקות מן השורשים. תהליך זה סייע לקירוב לבבות ואפשר שיתוף פעולה בין שתי הקבוצות הללו, והן התאגדו יחד לארגוני עזרה לקראת סוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. ארגונים אלה פעלו יחד נגד האנטישמיות, ולטובת האינטרסים של יהודי ארצות הברית ויהודי העולם כולו.

(שם, עמ' 9, 26-27)

- א. על פי קטע א, כתבו שלוש סיבות להגירה של רוב היהודים דווקא לארצות הברית. (6 נקודות)
- ב. בקטע א מוצגות ארבע גישות שרווחו בקרב יהודי מזרח אירופה כלפי ההגירה לאמריקה. כתבו על שתיים מן הגישות האלה.
על פי מה שלמדתם, כתבו על תרומתו של רבי שרגא פייבל מנדלוביץ בנושא החינוך, וציינו לאיזו מן הגישות שבקטע א התאימה דרכו.
(12 נקודות)
- ג. על פי מה שלמדתם, תארו את המצב הכלכלי של המהגרים יוצאי מזרח אירופה שבגללו סייעו להם יוצאי גרמניה.
(4 נקודות)
- ד. ליחסים שנקמו בין יוצאי גרמניה, הוותיקים, לבין יוצאי מזרח אירופה, החדשים, היו השפעות חיוביות, עם זאת יחסים אלה גבו מחיר רוחני כבד.
על פי קטע ב ועל פי מה שלמדתם, תארו והציגו דוגמה אחת להשפעה החיובית של יחסים אלה.
על פי מה שלמדתם, תארו את ההשפעה השלילית של יחסים אלה.
(6 נקודות)

2. **ייסוד בני ברק**

לפניכם שני קטעים העוסקים בייסוד המושבה בני ברק. קראו את הקטעים וענו על הסעיפים שאחריהם.

קטע א

בשנת תרפ"ד נגאלה אדמת העיר בני ברק מיד ערביי הכפר "איבן באראק". האדמות נקנו בכסף מלא, הביצות יובשו במאמץ רב, והמושבה יושבה ברוח התורה. כל זאת על ידי אנשים חרדים שהחליטו לוותר על הגלות ובאו לארץ־ישראל במסגרת אגודה ששמה "בית ונחלה". את האגודה הזאת ייסד הרב יצחק גרשטנקורן שנתיים קודם לכן בוורשה. האברכים שעסקו קודם לכן בתורה בבתי החסידים בפולין, נאלצו עתה לעסוק בעבודות עמל קשות - בבניין, בחפירת יסודות, בשַרֶפֶת סיד, ביציקת בלוקים ולבנים, בהעמסת שקי מלט, בלוקים ולבנים על גבם השחוח, בנשיאת דליים מלאים טיט, בנטיעת עצים ובקטיפת הפירות.

גם רוגזם של בעלי החיים אשר קנו שביתה בחבל ארץ זה לא פסח עליהם: ייסורי נשיכת שועל ועקיצת עקרב, הכשתו של נחש ובעיטתו של סוס - היו דבר יום ביומו. נוסף על כך, מחלות קשות פקדו את המתיישבים הראשונים, ובהן מחלת עיניים, שתקפה את הילדים ואת האימהות.

את עבודתם המפרכת היו מלווים בשירה ובזמרה ובפיהם המילים "אשרינו שזכינו לחונן עפרות ארצנו הקדושה [...] כדאי היה לעזוב את הגלות ולבוא לגור פה בים החולות, בצריפים של שוכני מדבריות, ובלבד לקיים בנו ובגופנו המיוזע והמיוסר את גאולת ארץ הקודש". גם אם התייסרו וסבלו ממידה גדושה של מרורים וחבלי קליטה, הם לא ראו בכל אלה אלא ניסיונות, שהרי ארץ־ישראל נקנית בייסורים.

על "המתיישבים הראשונים" נמנות כמוכן גם האימהות הראשונות של בני ברק. אימהות אלה עזבו את הנוחות החומרית שחיו בה בגולה ועלו לארץ שממת מדבר, לצריפי עץ שורצי נחשים ועקרבים, לארץ שבה יללות תנים וקריאות שועלים. למרות כל אלה התלוו לבעליהן לבנות את אדמת הארץ. מי יתאר את גדולת נפשו בעת שנאלצו להשיב ריקם את פניותיהם החוזרות ונשנות של הוריהן שהשאירו בפולין וביקשו מהן לשוב למחוז הולדתן.

כל התחזיות השחורות של ראשי מוסדות היישוב שחזו את כישלונה של בני ברק התנפצו לרסיסים. ראשי היישוב מכל החוגים באו לראות את הפלא שחוללו היהודים החרדים, שכמעט ללא עזרה מבחוץ הקימו בעזרת ד' מושבה פורחת.

(מעובד על פי הרב יצחק מאיר, "על חומותיך בני ברק", כרך א', הוצאת האגודה לחקר תולדות בני־ברק וגנוך קידוש השם, תשמ"ח, עמ' 13, 25, 29, 79, 104, 107, וכרך ב', עמ' 12-16)

קטע ב

אדמו"רים ורבנים רבים עודדו את חסידיהם לקנות אדמות במושבה החסידית שעמדה לקום בארץ־ישראל. כך לדוגמה, האדמו"ר מגור, בעל "אמרי אמת", רכש דונם אדמה בשנת תרפ"ב. גם האדמו"ר מאלכסנדר, רבי שמואל צבי דנציגר, רכש דונם אדמה, באומרו "ממני יראו אנשי שלומי וכן יעשו". האדמו"ר מרדז'מין, שנחשב באותם ימים לאחד מאדירי החסידות בפולין, הזמין את חברי ועד אגודת "בית ונחלה" אליו לפגישה. אף על פי שהפגישה נערכה באחד מלילות השבוע, קיבל אותם האדמו"ר כשהוא לבוש בבגדי שבת, הורה להדליק נרות בפמוטי השבת ולהביא כיבוד לאורחים, והשתדל לשוות למעמד צביון חגיגי. הוא שלף את ארנקו והוציא מתוכו את הסכום הנדרש לקניית דונם אדמה, והביע את תשוקתו: "מחלקכם יהא חלקי". התפשטות השמועה על הצטרפותו הרשמית של הרבי לאגודה, המריצה רבים ממעריציו להירשם כחברים בה.

(שימו לב: המשך הקטע וסעיפי השאלה בעמוד הבא.)

ר' יצחק גרשטנקורן וחבריו זכו לעידוד וחזקת רב מן האדמו"רים ומן הרבנים לבצע את המשימה. באחד מכינוסי החברים של "בית ונחלה" השתתפו האדמו"ר מפיאסצ'נה יחד עם האדמו"ר מסטריקוב. כמו כן, כאשר באחד מרגעיו הקשים נועץ ר' יצחק גרשטנקורן באדמו"ר מפיאסצ'נה בדבר רצונו לפרוש מהפעילות באגודה, הניא אותו האדמו"ר מכך וקבע: "אסור לך לעזוב". ר' יצחק קיבל עליו את הדין והמשיך בפעילותו הענפה למען בני ברק.

רושם רביהשפעה השאיר סיוורם של שלושה מגדולי אדמו"רי פולין שהגיעו לביקור בחודש טבת תרפ"ד באדמת הטרשים המיועדת למושבה בני ברק, ובראשם האדמו"ר מגור, בעל "אמרי אמת". עימו הגיעו הרב של בנדין והאדמו"ר מסוקולוב. נלוותה אליהם משלחת נכבדה של בעלי ממון מחסידי גור בפולין, שרבים דרבן אותם לבחון הקמת מפעלי תעשייה בארץ-ישראל. כולם כאחד כיתתו את רגליהם וטיפסו על הגבעות, בדרך המשובשת. לאחר תפילת מנחה ולגימת "לחיים" יצאו בריקוד חסידי, וזכו לקדש את המקום לשעתו ולעתיד לבוא.

(מעובד על פי הרב יצחק מאיר, "על חומותיי בני ברק", כרך א', עמ' 14-16, חלק ב, עמ' 16, 23-24, ואהרון סורסקי, "חבלי יוצר", בני ברק תשל"ד, עמ' 96, 98, 116)

א. על פי קטע א, הציגו שלושה קשיים מסוגים שונים שעמדו בפני מייסדי בני ברק. כתבו כיצד הצליחו להתמודד עם

מציאות זו. (9 נקודות)

ב. על פי קטע ב, כתבו על שלושה פעולות שונות שעשו אדמו"רים או רבנים, שסייעו בהקמתה של בני ברק. (9 נקודות)

ג. העלייה הרביעית תרמה רבות להתפתחות היישוב היהודי בארץ-ישראל.

על פי מה שלמדתם, כתבו על שני תחומים שבהם עולים אלה תרמו להתפתחות היישוב, והביאו שתי דוגמאות לכל תחום

(סך הכול – ארבע דוגמאות). (10 נקודות)

שימו לב: בפרקים שני ושלישי ענו על 12 סעיפים סך הכול, על פי בחירתכם (לכל סעיף – 6 נקודות; סך הכול – 72 נקודות).

פרק שני (בפרק זה 12 סעיפים)

3. היהודים בארצות האסלאם

- א. המגבלות המיוחדות שהוטלו על היהודים בארצות האסלאם השפיעו על היהודים הן לחיוב הן לשלילה. כתבו כיצד קביעה זו באה לידי ביטוי גם בתנאי עומר וגם בחובת המגורים במלאח.
- ב. כתבו על חינוך הילדים היהודים בארצות צפון אפריקה עד למחצית השנייה של המאה ה-19. הסבירו מדוע נאבקו גדולי ישראל בחדירת מוסדות החינוך של ארגון "אליאנס", החל מן המחצית השנייה של המאה ה-19.
- ג. בשניים מן הרבנים האלה: רבי יעקב אבוחצירא (מרוקו), רבי רפאל ברוך טולדנו (מרוקו), רבי חיים פלאג' (טורקיה). כתבו על התמודדותו של כל אחד מן הרבנים שבחרתם עם אתגר חינוכי בקהילתו.

4. תנועת המוסר

- א. הסבירו שלושה מן העקרונות של שיטת המוסר של רבי ישראל מסלנט.
- ב. תארו שתיים מפעולותיו של רבי ישראל מסלנט שתרמו לחיזוק חיי הדת והמוסר בליטא, ותארו פעולה אחרת שלו במקום אחר.
- ג. ציינו שלושה מן האישים המרכזיים בתנועת המוסר שתרמו להפצת רעיונותיה. בחרו שניים מהם, והסבירו עיקרון מרכזי אחד בשיטתו של כל אחד מהם.

5. ארץ-ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה

- א. לפניכם רשימת מונחים הנוגעים לסוף שלטון העות'מאנים בארץ-ישראל: "הפתקה האדומה", ביטול "חוק הקפיטולציות", "מצנפות ירוקות". בחרו שניים מהם, וכתבו כיצד כל אחד מן המונחים שבחרתם מבטא את הקשיים של יהודי ארץ-ישראל בימי מלחמת העולם הראשונה. הציגו קושי נוסף של היהודים בארץ-ישראל בתקופה זו.
- ב. הציגו דוגמה להשתתפות יהודים במאמץ המלחמתי של הבריטים נגד העות'מאנים. בתשובתכם כתבו נימוק אחד בעד הסיוע לבריטים ונימוק אחר נגדו.
- ג. כתבו את התוכן של "הצהרת בלפור". כתבו שתי תגובות של גדולי ישראל על ההצהרה.

6. מאורעות תרפ"ט

- א. תארו את הרקע לפרוץ פרעות תרפ"ט. בתשובתכם התייחסו למצב ה**כלכלי** וה**מדיני** באותה תקופה. הציגו את הטיעון שהעלה המופתי חאג' אמין אל-חסייני במטרה להתסיס את ההמונים נגד היהודים.
 - ב. ציינו שתי ועדות חקירה בריטיות שהוקמו לאחר פרעות תרפ"ט, ופרטו את המסקנות של כל אחת מהן.
 - ג. "הספר הלבן" השני פורסם בשנת 1930. ציינו מי פרסם אותו. כתבו על שתיים מן ההחלטות בספר.
- כתבו מה הייתה המשמעות של "הספר הלבן" השני בנוגע להתחייבות של הבריטים כלפי היישוב היהודי שניתנה בסוף מלחמת העולם הראשונה אך בנוגע להתחייבות שניתנה בראשית תקופת המנדט.

פרק שלישי (בפרק זה 5 סעיפים)

7. **א.** הסבירו מה הייתה "הפרדת הקהילות" בהונגריה. כתבו על הקשר בינה ובין המאבק ברפורמה.
- ב.** בישיבת וולוז'ין היו כמה שינויים בהשוואה לישיבות שקדמו לה. כתבו שני שינויים.
- ג.** כתבו את שמו המלא של המהרי"ל דיסקין, וציינו מדוע הוא כונה הרב מבריסק. הציגו שתיים מפעולותיו לשמירת הצביון היהודי ביישוב הישן.
- ד.** הציגו שתי מטרות בהקמת "אגודת ישראל", וציינו שני אישים שנמנו עם מייסדי התנועה.
- ה.** כתבו שתי דרכים שנקטו עסקני מפלגת השלטון כדי להעביר את ילדי העולים על דתם בשנים הראשונות לאחר קום המדינה. ציינו מדוע ניסיונות אלה כווננו בעיקר כלפי העולים מארצות האסלאם.

בהצלחה!